

АКТУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю

Президент Національної академії наук України академік Анатолій Загородній:

«Академія має величезний потенціал, і національний інтерес України в тому, щоб його реалізувати»

Фото з сайту pravda.com.ua

Про можливості і показники інноваційної діяльності НАН України, фінансову складову, залучення талановитої молоді та реформування мережі наукових установ розповідає її очільник Анатолій Загородній.

— **Анатолію Глібовичу, розкажіть, будь ласка, як впроваджуються наукові результати, отримані в академії. Чи є поступ у цьому напрямі і як учені можуть посилити свою присутність у виробничому секторі?**

— Для академії співпраця з виробництвом має величезне значення, адже дає нам змогу актуалізувати тематику прикладних і фундаментальних досліджень, прив'язати її до конкретних практичних потреб. Зазначу про нашу традиційну багаторічну співпрацю з конструкторськими бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля, «Прогрес» ім. О.Г. Івченка, «Луч», «Арсенал». Ми вдячні давнім і новим партнерам, серед яких чимало вітчизняних промислових гігантів, як ДП «Антонов», АТ «Турбоатом», АТ «Мотор Січ», науково-виробничий комплекс «Зоря» — «Машпроект», металургійний комбінат «Азовсталь», науково-виробниче об'єднання «Павлоградський хімічний завод», державний концерн «Укроборонпром», НАЕК «Енергоатом» і багато інших. Певна частина їхніх досягнень напряму пов'язана з використанням розробок інститутів академії, і це засвідчує ефективність нашої діяльності.

Та показники інноваційної діяльності НАН України могли бути кращими, якби не складна фінансово-економічна ситуація у країні, скорочення промислового виробництва і брак сприятливого інноваційного клімату.

Але ми не збираємося сидіти склавши руки. Вишукуємо будь-яку можливість ініціювати використання інноваційного потенціалу академії. Зокрема ми запропонували профільним парламентським комітетам і урядові започаткувати державні цільові програми для розв'язання окремих загальнодержавних проблем, внести зміни у Державну цільову програму реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу щодо залучення академічних установ до виконання її завдань з урахуванням результатів, отриманих за нашою оборонною програмою. Ми створили науково-технічну раду НАН України, яка опікуватиметься питаннями державної науково-технічної політики. Цей орган має сприяти розвитку наших зв'язків з виробничою галуззю та практичному впровадженню академічних розробок.

До речі, у липні відбулося перше засідання цієї ради, яке на мене справило дуже позитивне враження. Академія має величезний потенціал, і національний інтерес України полягає в тому, аби цей потенціал розвивати і реалізувати.

— **Попри відомий вислів, не варто чекати зірок із неба ні від голодних художників, ні від убогих дослідників. Чи поліпшився фінансовий стан академії?**

— Фінансове забезпечення — традиційно болюче для нас питання. Певні позитивні зрушення справді сталися, особливо порівняно з минулим роком. Щоправда, після численних наших звернень і зустрічей та нарад на найвищому рівні. На цей рік бюджет академії становить майже 5,24 мільярда гривень — на 30% більше за торішній показник. Досягнуто домовленості про започаткування двох нових бюджетних програм — «Забезпечення житлом вчених НАН України» та «Створення сучасної спеціалізованої лабораторії для роботи з інфекційними матеріалами», обсяг фінансування яких становить 118 мільйонів гривень.

Та навіть тими коштами, які у нас є, важливо розпоряджатися ефективно. Тому за рішенням президії академії цього року фінансування між установами розподіляли з урахуванням їхнього рейтингу. У березні президія вирішила припинити з 2022 року формування та реалізацію цільових програм відділень НАН України. Вивільненими в такий спосіб коштами можна буде істотно підтримати важливі дослідження.

Оскільки на значне зростання базового фінансування академія найближчим часом навряд чи може розраховувати, необхідно продовжувати боротися за грантову підтримку, зокрема й за кордоном, яка вже не перший рік виконує для нас функцію рятувального кола. Додаткові можливості відкрило для наших учених створення національного фонду досліджень України. 45% і 52% проектів, які перемогли за підсумками його двох перших конкурсів, оголошених торік восени, подали саме співробітники НАН України. Це непоганий результат, але ми здатні на більше. Шанс продемонструвати себе нещодавно з'явився знову — на початку липня фонд оголосив новий конкурс.

Іноземні гранти стали для нас не тільки важливим джерелом додаткових фінансових ресурсів. Вони відкрили нові можливості доступу до дослідницьких інфраструктур інших країн. Кооперуємося, щоб не тільки виживати, а й виконувати дослідження на світовому рівні. Торік до міжнародної наукової співпраці було долучено більш ніж 100 академічних установ, які спільно із закордонними партнерами виконували понад 700 проектів. Завдяки виконанню проектів за грантами від міжнародних наукових програм і фондів наші установи отримали близько 47 мільйонів гривень прямого додаткового фінансування. За рішенням президії академії, додатково фінансуватимуть наукові колективи — здобувачі міжнародних грантів, умови яких передбачають фінансування ли-

ше за окремими статтями видатків. Звичайно, це краплина в морі, але маємо надію, що така підтримка заохотить наукові колективи брати участь у міжнародних конкурсах, перемогти в яких дуже непросто.

Уже розпочалось оголошення нових конкурсів за рамковою програмою «Горизонт Європа» — найбільшою програмою ЄС із фінансування науки й інновацій, загальний бюджет якої перевищує 90 мільярдів євро. Важлива для нас участь у дослідницькій і тренувальній програмі Євратому, тематика якої сконцентрована на проблемах ядерної фізики та фізики плазми, не охоплених програмою «Горизонт Європа». Сподіваємось, Україна невдовзі залагодить усі технічні питання й отримає змогу долучитися до цих нових програм як асоційований член.

— **Чи можна привабити й утримати в академії талановиту молодь? Яка нині ситуація з молодими кадрами в найбільшій науковій організації України?**

— Статистика невтішна вже 10 років поспіль — за цей час наших молодих учених поменшало вдвічі. Наприкінці минулого року в установах НАНУ працювало лише 2082 молоді дослідники, що на 9% менше, ніж позаторік. Щоб зберегти академію, долати такі негативні тенденції потрібно негайно і всіма можливими засобами.

Дещо вже зроблено. З 2018 року в НАНУ на конкурсних засадах створюють молодіжні дослідницькі лабораторії та групи, які отримують цільові гранти на дослідження за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки. Наприкінці минулого року академія започаткувала програму дворічних постдокторальних досліджень. Ми запозичили іноземний досвід зі створення тимчасових позицій для молодих дослідників зі ступенем доктора філософії, або кандидата наук. Постдоки, стажування яких було успішним, по його завершенні можуть зарахувати у штати наших установ.

Наші вчені намагаються охопити дедалі більше студентської молоді, здібної до науки. Надзвичайно продуктивна у цьому плані діяльність Київського академічного університету. Це пілотний проект дослідницького університету, в якому освітній процес тісно пов'язаний з науковими дослідженнями світового рівня.

На превеликий жаль, ефект усіх наших заходів для підтримки наукової молоді поки що не зовсім такий, як хотілося б. Забезпечити молодих учених гідною зарплатою, житлом і необхідним науковим обладнанням ми не зможемо без значної систематичної та тривалої допомоги від держави.

— **Із початком вашої президентської каденції торік у жовтні академія взяла прискорений курс на реформи. Що вже вдалося зробити і як відбуваються зміни в організації, яка завжди дуже**

трепетно ставилася до своїх традицій?

— Реформи завжди непрості, але життєво необхідні. Інша річ, як їх здійснювати. Наука, і не тільки в Україні, доволі чутлива до змін, тому впроваджувати їх потрібно виважено і поступово, але не зволікати. Хоч тактика бліцкригу тут не доречна. Як не доречні й реформи заради самих реформ.

Головна наша мета — максимально модернізувати академію, зберігши все найкраще з її надбань і традицій, передусім наукові школи, бо тяглість у науці має непересічне значення. До речі, Національна рада України з питань розвитку науки і технологій, постійний консультативно-дорадчий орган при уряді, підтримала план реформування академії та взяла до відома нашу пропозицію щодо самостійного реформування.

На сьогодні вже є приклади позитивних зрушень, але основний масив робіт ще тільки належить виконати. Серед конкретних результатів, яких вдалося досягти, — певна оптимізація мережі наукових установ і їх внутрішньої структури, зміни у принципах розподілу базового бюджетного фінансування, нові форми підтримки молоді, започаткування програми будівництва службового житла, подальша наукова євроінтеграція.

Наріжний камінь — подальше вдосконалення принципів розподілу бюджетних коштів академії задля переходу до фінансування наших установ залежно від досягнутих результатів і проектного фінансування. Підвищити результативність наукових досліджень у НАНУ покликане застосування механізмів конкуренції установ, їхніх підрозділів і наукових колективів під час розподілу бюджетних коштів. Цьому має сприяти оцінювання ефективності діяльності наукових установ на основі методики, створеної за найкращими європейськими зразками. За чотири роки, відколи цю методику було впроваджено в академії, оцінено вже 150 установ. Цікаво, що для 75% із них підсумки внутрішньоакадемічного оцінювання й державної атестації за методикою МОН збіглися. Новий етап оцінювання має розпочатися цього року.

Успішне реформування академії неможливе без ефективного використання її нерухомого майна, повна інвентаризація якого почалася у листопаді 2020 року. Ми поставили собі за мету визначити об'єкти нерухомості та земельні ділянки, тривалий час не використовувані або використовувані неефективно, щоб репрофілювати їх, передати іншим науковим установам або створити на їхній базі інноваційні академічні структури.

Гадаю, до осені вийдемо з новинами про наступні кроки задля змін і прогрес, досягнутий на цьому шляху.

— **Цьогоріч сесія загальних зборів академії збіглась у часі з виборами до складу НАНУ нових академіків, членів-кореспондентів та іноземних членів. Хто ці люди, які поповнили лави академії?**

— Кожен з новообраних — передусім провідний фахівець у своїй галузі, який пройшов жорсткий добір і широке обговорення у наукових колах. На всіх стадіях виборчої кампанії було забезпечено умови для вільного обміну думками, критичних виступів, пропозицій. Це, поза всіляким сумнівом, сприяло здійсненню найбільш обґрунтованого, об'єктивного та незалежного вибору.

За підсумками таємного голосування обрано 30 академіків і 73 члени-кореспонденти, а також 27 іноземних членів нашої академії. Близько 80% новообраних членів НАНУ працюють у її системі, майже 15% — в українських закладах вищої освіти, близько 5% — у галузевих наукових установах та інших організаціях. 28% наших нових академіків і членів-кореспондентів зосереджено у регіональних наукових центрах. Якщо середній вік академіків НАНУ напередодні цьогорічних виборів становив 77 років, а членів-кореспондентів — 71 рік, то середній вік новообраних — 62 роки і 61 рік відповідно.

Серед обраних кандидатів 14 жінок. На перший погляд, небагато, та насправді значно більше, ніж обирали на будь-яких попередніх виборах за весь час існування академії. І маю надію, наступні вибори поступово наблизять нас до гендерного балансу, так само як і до збільшення відсотка науковців з позаакадемічних установ, розширення регіонального представництва й подальшого зменшення середнього віку членів академії. А ще вкрай важливо, щоб у жодному разі об'єктивна оцінка кандидатів у члени академії не поступалася корпоративним інтересам.

З огляду на специфіку нашого фаху суспільство очікує від нас максимальної доброчесності та відкритості. Нагадаю, що до головних обов'язків членів НАНУ, згідно з новим статутом академії, ухваленим на травневій сесії загальних зборів, належать дотримання норм наукової етики й академічної доброчесності, протидія порушенням права інтелектуальної власності та фальсифікаціям підсумків наукових досліджень, сприяння особистим прикладом престижу наукового фаху. Це почесна місія будь-якого вченого незалежно від звання і посади. І якби кожен науковець дотримувався принципів моралі й наукової етики, ми вже давно забули б і про плагіат, і про запозичені дисертації, і про незаслужено присуджені наукові ступені й звання.

Сніжана МАЗУРЕНКО